

Antik Yunan'dan Avrupa Krizine Teorik Çözüm Önerisi: Castoriadis'in Gözünden Yunan Mirası

Deniz Ertuğ*

Abstract:

Philosopher, theoretician, economist and psychanalyst Cornelius Castoriadis (1922, Istanbul – 1997, Paris), is one of the most distinctive figures in the 21th-century French philosophy. His main philosophical theory, the autonomy project (*Le project d'autonomie*) could be considered as a theory he specifically formulated as a solution for the contemporary European crisis. For Castoriadis this crisis is so profound that it is necessary to develop a brand-new theory so that all the foundations, values and notions upon which the European system is built should be interrogated and re-established. In this respect, his project highly inspired by the Ancient Greek heritage, made quite an impact in philosophical and political circles in his time. In this paper, several notions of this Greek heritage which Castoriadis considers as a germ, rather than a model to be mimicked entirely, will be elaborated. The most important question to be asked here is which of the ancient Greek concepts could be considered as valuable for present-day European society. In the first part, the main principles of Castoriadis' project of autonomy will be clarified, and the second part will be on the most significant ancient Greek concepts which could be reevaluated and reformulated for today's crisis.

Keywords: autonomy project, Cornelius Castoriadis, Ancient Greece, democracy, *polis*

* Ph.D., İstanbul, e-mail: rtdgnz@gmail.com

Giriş

Cornelius Castoriadis lise yıllarında sosyalizme gönül vermiş ve Yunan Komünist Partisi içinde uzunca bir süre yer almıştır. Lev Troçki'nin siyasi görüşlerinden oldukça etkilenmiş; parti içindeki Stalinist baskıya karşı çıkmıştır. 1946'daki Alman işgali ve 1946-49 yılları arasında yaşanan iç savaş Yunan toplumu tam bir kargaşa içinde bırakmıştır. Troçkistler arasında çok aktif olması nedeniyle Castoriadis, bu ortamda siyaseten bilinen bir figür haline gelmiştir. Ancak parti içindeki Stalin ve Sovyet yanlılarının hedefi olmaktan kaçamamış, kendisine düzenlenen üç suikastten kurtulduktan sonra hayatını devam ettirebilmek için Paris'e gitmek zorunda kalmıştır¹.

Burada gerek akademide, gerekse dostu ve çalışma arkadaşı olan Claude Lefort'la birlikte yayınladığı *Socialisme ou Barbarie* dergisi çevresinde oluşan grupla birlikte sosyal bilimler alanındaki çalışmalarını sürdürmüştür². Castoriadis'e göre bu dergi toplumsal hayatın içinde yaşayan, gerçek bir Marksizmi temsil edecektir³.

Uzun yıllar Marx'ı ve Marksizmi inceledikten sonra gerek Marx'ın kendi teorisinin gerekse diğer Marksistlerin öne sürdükleri teorilerin kıyasıya bir eleştirisini yapmıştır. Söz konusu dönemde Fransız sosyalistleri arasında Sovyetler Birliği efsanesini yıkan kişilerden birisi olarak ön plana çıkmış, özellikle Lefort'la birlikte SSCB'ye yönelik yaptıkları eleştiriler büyük yankı uyandırmıştır. Troçki'ye göre, SSCB "dejenere olmuş bürokratik bir devlet"ti ama Ekim Devrimi sonucunda kurulduğu için öyle veya böyle savunulmalıydı. Oysa Castoriadis ve Lefort SSCB'nin sosyalist bir devlet olduğuna karşı çıkmışlardır. Castoriadis bu devleti yeni bir sistem olarak görmüş ve "bürokratik kapitalist" devlet olarak nitelendirmiştir⁴. Bu bağlamda, bu sisteminin sosyalizmle bir alakası yoktur ve kapitalizmin yarattığı tahribattan farklı bir sonuç yaratamaz⁵.

Sovyet sisteminin ve Marksizmin yarattığı hayalkırıklığına rağmen, Castoriadis bir müddet daha sosyalizmi bir sistem olarak

¹ François Dosse, *Castoriadis: Une Vie* (Paris: Éditions La Découverte, 2014), 12-34.

² age, 57.

³ Philippe Gottraux, "Socialisme ou Barbarie: Une revue iconoclaste dans la France de l'après-guerre," *La revue des revues* 23 (1997): 1.

⁴ Dosse, *Castoriadis: Une Vie*, 51-52.

⁵ Cornelius Castoriadis, *Political and Social Writings, Vol. 1* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988), 87.

kafasındaki özgür toplumla bağdaştırmayı sürdürmüştür. Fakat özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sosyalist jargon ile felsefe yapmanın kendini sosyalistlerden ayırmasına ve kendine has bir düşünce yolu açmasına engel olduğunu farkettiğinden bu terminoloji ile yollarını tamamen ayırmıştır. Bunun sonucunda bu kopuşla birlikte “otonomi projesi” üzerine çalışmaya başlamıştır. Buna göre, artık Marksizm çağa hitap etmemektedir. İster Sovyet tipi olsun, ister başka nitelikte sosyalist bir devlet olsun bu ideolojiye dayanan her sistem totaliter ve bürokratik olacaktır ve kapitalizmin hastalıklarını benzer şekilde içerecektir. Bu sebeple daha devrimci, daha yeni ve entelektüel bir toplumsal projeye ihtiyaç vardır.

Bu noktada şu soru sorulabilir: Castoriadis niçin böyle bir projeye gereksinim duymuştur? Bunu kendisi *To Epanastatiko Problēma Sēmera* isimli eserinde açıklamıştır. Buna göre, Avrupa toplumu çok ciddi bir toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik kriz içindedir. Bu kriz artık evrensel bir hal almıştır. Batı toplumunun temelini oluşturan tüm kurumlar ve değerler bozulmuştur. Bu, sistemin bozulması veya yanlış işleme ile ilgili değil, tamamen temel değer ve kurumların çürümesi sorunudur⁶. Bu krizden çıkış ancak devrimci bir proje ile mümkündür. Fakat bu proje daha önceden miras alınan fikirsel geleneği eleştirel süzgeçten geçirmeyen ve yapısını tekrarlayan bir anlayışa sahip olmayacak, bütünüyle yenilikçi ve devrimci olacaktır. Castoriadis bu projesini *L'Institution Imaginaire de la Société* ve *Les Carrefours du Labyrinthe* isimli eserlerinde detaylı şekilde açıklamıştır⁷.

Castoriadis'in Avrupa'daki krizin çözümüne dair geliştirdiği özgür bireyden başlayarak özgür topluma varan otonomi projesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu proje özü itibarıyla Antik Yunan geleneğinden beslenir ve tarihte özgür bir devlet örneği çizen Yunan *polisinin* günümüz toplumları için bir ilham kaynağı olabileceği inancını temel alır. Bu yazıda otonomi projesinin ruhunu oluşturan Antik Yunan'a dair Castoriadis'in en önemli bulduğu kavramlar tanıtılacak ve açıklanacaktır. Şüphesiz bu kavramların açıklanmasına geçmeden evvel ana hatlarıyla otonomi projesine değinmek yerinde olacaktır.

1. Özgür Toplum Beklentisi

Antik Yunan'ın tarihi bir misyonu olduğunu düşünen Castoriadis bu yapının günümüz için birebir kopyalanacak bir model olmasından

⁶ Kornēlios Kastoriadēs, *To Epanastatiko Problēma Sēmera* (Athēna: Upsilon, 2000b), 86.

⁷ Gabriel Gagnon, “À la Recherche de l'autonomie.” *Sociologie et sociétés* 14:2 (1982): 113-114.

ziyade bir nüve olduğunu ve bir değerler bütününe ifade ettiğini özellikle vurgular. Daha bir başka bir ifadeyle, *polis* kendine has bir fikri ve felsefi bakış açısını simgelemektedir. Castoriadis'e göre, kapitalizmin yarattığı bu çok boyutlu krizle boğuşmakta olan Batı toplumuna yeni bir toplum yaratmak için ihtiyaç duyacağı kavramsal alt yapıyı sunacak olan Antik Yunan'ın kendine ve dünyaya bakış açısıdır. Yunan teorisyenin öne çıkardığı kavramlara geçmeden önce düşündüğü ideal toplumun nasıl bir toplum olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Bunun için otonomi projesinin temel çelişkisini oluşturan otonomi ve heteronomi kavramlarına değinmek gerekmektedir.

a. Otonomi-Heteronomi

Otonomi kişi veya toplumun özerk ve özgür olmasını ifade eder. Buna karşın heteronomi kişi veya toplumun devinimden uzak ve durağan, sahip olduğu kavram ve kurumlara bağımlı ve bağlı olmasıdır. Dolayısıyla siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal kurumların, sembol ve düşüncelerin bütünüyle kendisinin bir ürünü olduğunun farkında olan ve bunları sürekli olarak değişen şartlarla eleştirmeye ve gerekliyse dönüştürmeye hazır olan toplumlar otonom toplumdur. Heteronom toplumlar ise bu mantığın tam tersine hareket eden, zamanda akmayan ve değişen koşullara ayak uydurmak yerine geçmişe saplanıp kalan toplumdur. Bununla birlikte, sahip oldukları kurumlara ve değerler sistemine kutsallık atfederek bunları değişmez kabul eder ve toplumsal ihtiyaçları göz önüne almaz.

Castoriadis'in siyasi teorisinin ana hedefi her bakımdan otonom bir topluma ulaşmaktır⁸. Önemle belirtmek gerekir ki, otonomi tek yönlü değildir; bireysel (psikosomatik) ve toplumsal (sosyo-tarihsel) boyutta yani iki yönlüdür. Bu iki boyut birbiriyle ilişkilidir. Otonom bir bireyin varlığı o toplumun otonom olduğunu gösterdiği gibi, otonom bir toplum da ancak otonom bireylerden oluşmuş olabilir.

Otonom bir toplum kendi kendisini yöneten ve kendi kendisini kuran bir toplumdur. "Kendi kendisini kuran toplum" geleneklerini, değer sistemini ve kanunlarını toplumsal yaratımlar olarak görür ve kendi varlığını Tanrı veya doğa gibi dışarıdan herhangi bir kaynağa dayandırmaz. Bu bağlamda, eğer bir toplum kendisine toplum dışı bir odak noktası arıyorsa, heteronomdur. Başka bir deyişle, otonom bir toplum kendi kendisinin esas kaynağının kendisi olduğunun farkındadır. Kanunlar toplum tarafından yapılmaktadır ve bir kere

⁸ Cornelius Castoriadis, *The Castoriadis Reader* (Oxford: Blackwell Publishers, 1997b), 281-282.

yapıldıktan sonra değişmez ve eleştirilemez de değildir, toplum kendi sınırlarını kendisi koyar⁹.

Castoriadis otonomi kavramını geliştirirken birkaç felsefi kaynaktan beslenmiştir. Öncelikle Marksist teoriyi ele almış, Lenin, Troçki ve diğer bazı önemli Marksistlerin yorumlarını da dahil ederek bunları eleştirel bir gözle yeniden değerlendirmiştir. Marx'ın teorisinin hem determinist hem de çelişkili olduğunu, Lenin'in bakış açısının ise otoriterlik ve bürokratikleşme eğilimi taşıdığını savunmuştur. Bu sebeple Marksizm ne kadar yenilense de temelinin çelişkili olmasından dolayı, her ne türü olursa olsun tümüyle reddedilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Çözüm ancak bütünüyle yenilenmiş devrimci bir teoriyle bulunabilir. Castoriadis, Marx'ın ve Aristoteles'in *praksis* anlayışını kabul etmiş ve *praksisin* yaratıcı ve kollektif bir eylem olduğunu ileri sürmüştür. Bununla beraber, Marx'a ve Aristoteles'e karşıt olarak *praksisin* zorunlu ve önceden tayin edilmiş bir rota çizme gerekliliğini de reddetmiştir. Bu nedenle otonomi tarihin bir noktasında tamamlanan bir durum değildir. Otonom toplum kendisini sürekli yeniler ve ona önceden gideceği bir yol tarif edilemez¹⁰.

Otonomi kavramının ikinci felsefi temeli de psikanalize dayanır. Bu kapsamda, Castoriadis, insan *psikesinin* yaratıcı yönüne odaklanır. Freud'un teorilerini merkeze alırken, onun bilinçaltı kavramından çok etkilenmiştir. Bu kavramı genişletmiş ve toplumun tarihsel yaratımının kaynağı olarak gördüğü radikal tahayyül kavramı ile ilişkilendirmiştir¹¹. Aslında Castoriadis'in toplumun radikal tahayyülü düşüncesi Antik Yunan'daki kişinin şahsi muhakemesi yani kendi kendisini değerlendirmesi anlayışına dayanmaktadır. Kişisel tecrübeler ve toplumsal kurumsallaşmanın karşısında psikanalizi bu eleştirel şahsi muhakemenin bir yöntemi olarak kullanmaya çalışır¹². Bir başka deyişle, bireyin bu muhakemesini toplumun kollektif muhakemesinden ayırmaz. Bu otonom toplumun önemli bir niteliğidir. Çünkü kendisi üzerine düşünmeyen, kendi hedeflerini, hayallerini, değer sistemini sorgulamayan bir toplum otonom olamadığı gibi, o toplumdaki bireyler de böyle bir eylem gerçekleştiremez. Otonom bir toplumun kendisine dair muhakemesinin temelinde bireylerin şahsi muhakemesi yatmaktadır¹³.

⁹ Cornelius Castoriadis, *The Imaginary Institution of Society* (Cambridge: Polity Press, 2005), 101-108.

¹⁰ age, 75-76.

¹¹ Andreas Kalyvas, "Norm and Critique in Castoriadis's Theory of Autonomy," *Constellations*, 5:2, (1998a), 163.

¹² Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 281-328.

¹³ Cornelius Castoriadis, *Figures of the Thinkable*, (Stanford, CA: Stanford UP, 2007), 151.

Öte yandan, Castoriadis'in ortaya attığı otonomi kavramında Antik Yunan mirasının etkisi çok büyüktür. Castoriadis'e göre, dünya tarihinde otonom toplumlar sadece iki kere ortaya çıkmıştır: Antik Yunan'da ve Avrupa modern toplumunda¹⁴. Burada Yunan felsefecinin *polis*i doğrudan kopyalamak üzere bir model olarak ele almadığı, bu mirasın bize bazı temel değer ve gerekli felsefi tartışma zeminini verdiğini düşündüğü daha önceden belirtilmişti¹⁵. Demokrasi ile yönetilen *polis* yepyeni bir yapıdır. Daha önce örneği görülmemiştir; adeta yoktan bir anda ortaya çıkmıştır (*creation ex nihilo*) ve insanlık tarihi için bir siyasal mucizedir. Demokrasinin ortaya çıkışı yalnızca insanların gücü kendi ellerine almaları bakımından değil, başı başına insanlığın kendisi için önemlidir. Demokratik anlayış yoktan var olmuştur ve insan aklının olası potansiyelini yansıtmaktadır. Yunan *polis*i yeni bir ontolojik varlıktır ve böyle otonom bir toplumun varlığı toplumların potansiyelini göstermektedir. Bu, daha önce denenmemiş olan, önünde belli somut kaideleri ve belli reçeteleri ve şemaları olmayan, kendini doğrudan kendisi tarif eden bir toplumsallaşma şeklidir. Kaos ve dünyanın kesişiminde, kendini tamamlamamış ve kendini tamamlamak gibi bir gayesi olmayan, kendine nihai bir hedef çizmeyen, hareketli ve dinamik bir toplum modelidir¹⁶.

Bununla beraber, dünya tarihinde hiçbir toplum herhangi bir kanun veya değer sistemi kendilerine sunulmuş şekilde meydana gelmemiştir. Bu yüzden toplum kendi kendisinin yazarı, yaratıcısı, meşrulaştırıcısı ve otoritesidir¹⁷. Burada asıl belirleyici olan, toplumun bu yaratıcılığının farkında olup, zamana ve şartlara göre eleştirel bir bakış açısıyla kurumlarını tartışmaya açmak için açık kapı bırakmasıdır¹⁸. Elbette kurumlar insanların doğrudan bir eseri değildir ve basitçe insan sayısına indirgenemez. Çünkü bunlar toplumun kendi tahayyülüne göre şekillenir. Bu tahayyülü ise belirleyen toplumsal hayali imlemlerdir (*signification imaginaire*). Bir başka deyişle, kurumlar toplumsal dinamiklere göre üretilirler¹⁹.

Daha önce değinildiği üzere, toplumun otonom olması hem bireysel hem de toplumsal boyutu olan bir durumdur ve her iki boyut iç içe geçmiştir. Çünkü toplumsal kurumlar insanlar tarafından oluşturulurlar ve aynı zamanda toplumdaki her birey de onu toplumsallaştıran belirli bir topluma uygun şekilde üretilmiş veya

¹⁴ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 311.

¹⁵ Cornelius Castoriadis, *Fait et à Faire*, (Paris: Seuil, 1997c), 73.

¹⁶ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 269-283.

¹⁷ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 108-110.

¹⁸ age, 371-373.

¹⁹ age, 135-146.

oluşturulmuştur²⁰. Burada “şahsi yönetim” çok önemlidir. Bu hem bireyin kendi üzerindeki kontrolünü hem de toplumun kendi üzerindeki hakimiyetini ifade eder. Bireylerin kendilerini yönetme kabiliyetleri bireyin otonomisinin (yani bu bireyin *psikesinin*), kendi kendini oluşturma, kendi kendini yaratma niteliğinin bir sonucudur²¹. Bununla beraber, o birey belirli bir zaman ve belirli bir mekan içinde belli bir topluma maruz kalmaktadır. Bu yüzden toplumun diğer bireylerinin de etkisi altındadır²². Bu nedenle bir birey yalnızca ve yalnızca belirli bir sosyo-tarihsel bağlamda meydana gelebilir ve bu bağlam da yine toplumun kendi tahayyülünce belirlenmiştir²³.

Dolayısıyla, Castoriadis'in siyasi teorisinde bireysel özgürlük toplumsal özgürlükten ayrı düşünülmemiştir. Bireysel özgürlükten bahsederken, *psikenin* ve bilinçaltının arasında farklı bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu, ne Freud'un öne sürdüğü gibi medeniyet yaratımında güdüsel itkilerin önemi anlayışıyla bağdaştırılabilir, ne de Marcuse'ün anarşik modeli veya Deleuze ve Guattari'nin “şizoanalizi”dir. Castoriadis'in düşüncesinde insan kendi arzularının farkındadır ve bütünüyle libidinal dürtülerle hareket etmez. Bu bağlamda, insan kendiliği toplumsal otonomiden ayrı ele alınamaz. Toplum varlığını kendi kendisine borçludur ve kendi kendisini kurar. Fakat, otonomi mutlak bireyselleşmiş özgürlük veya bağımsızlık olarak tanımlanamaz. Daha açık bir ifadeyle, birey toplumdan koparak sadece kendi isteklerini gerçekleştirme mantığıyla var olamaz. Ancak Kantçı anlamda toplumsal sınırların içerisinde kalarak hareket edebilir. Bu sebeple, bireyin toplumdan ayrı veya topluma karşı özgürlük elde etmesi mümkün değildir²⁴.

Burada önemle belirtmek gerekir ki, Castoriadis bireyi de toplumu da durağan ve değişmez iki kavram olarak düşünmemiştir. Otonomi projesinde birey belli bir toplum ve belli bir tarihsel dönem içinde ele alınır. Bu bağlamda, birey kendini toplumsal düzenden ayrıştırabilen ve içinde bulunduğu durumu soruşturabilen bir varlıktır. Yaşadığı durumu gözden geçirip, onun oluşumunu analiz edebilir ve durumu değiştirecek yeni öneriler getirebilir. Castoriadis, liberal ve bireyselci düşünceye ait birey tarifine karşıdır. Birey tamamen rasyonel bir bakış açısıyla yaşayan, toplumdan kopuk soyut bir özne değildir. Tam

²⁰ Cornelius Castoriadis, *World in Fragments* (Stanford: Stanford University Press, 1997a), 143, 155, 315.

²¹ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 320.

²² *age*, 102-103.

²³ *age*, 359-364.

²⁴ Fuyuki Kurasawa, “At the Crossroads of the Radical: The Challenges of Castoriadis's Thought,” *Theory, Culture and Society*, 17:4 (2000), 147-148.

tersine, Castoriadis'in bireyi, içinde bulunduğu topluma gömülü, ona yapışık ve onun içinde varlığı ve manası olan, o toplumca üretilip o toplumu üreten bireydir. Bununla beraber, bu birey, yapısalcı bir anlayışla, toplumun içinde adeta bir *tabula rasa* olarak da görülmemelidir. İnsanı toplum içinde öznel kılan sorgulama yeteneği ve kapasitesidir. Castoriadis'e göre, bir birey kendi kendisini inceleyip, arzularını, ihtiyaçlarını, hayallerini değerlendirebilir ve kendi kendisini araştırmaya girişebilir. Böylece yeni anlayışlar ve yeni değer kümeleri ortaya atılabilir. Bu sebeple, birey toplumda hem içsel hem de dışsal olarak aktiftir. İçinde bulunduğu halihazırda kurulu toplumu tartışmaya açarak, onun hazır verdiği doğru, yanlış, iyi, kötü tüm değer algılarını ve buna yönelik tanımlamaları gözden geçirerek, derinlemesine inceleyerek, yeni bir toplumsal proje ortaya atabilir. Bu sebeple toplumsal otonominin yaratıcı ayağı bireysel süreçlere dayanmaktadır denebilir²⁵

Otonomi birey ve toplumun birbirine sınıksız bağlı bu ilişkisinin bir kesişimi sonucunda ortaya çıkıyorsa, "Otonom bir toplum hayal midir?" sorusu ileri sürülebilir. Castoriadis bu soruya şu cevabı vermektedir: "Eğer bir toplum kendisini normlarının kaynağı olarak tanırsa, otonomi mümkündür"²⁶. Böyle bir bakış açısı, otonom toplumun önünü açacaktır. Şüphesiz bu süreç önce bireyde başlamaktadır. Bu iki basamaklı bir toplumsallaşma sürecidir. Birincil toplumsallaşmada insan başkalarının söylemini içselleştirmelidir. İkinci toplumsallaşma sürecinde ise, kişi kendi söylemini inşa edebilmek için başkalarının içselleştirilmiş söylemini eleştirel bir şekilde ele almalıdır. İnsanın kendisi de toplumsallaşmış bir öznedir. İlk toplumsallaşmada insan heteronom bir toplumsal kurumken, ikinci aşamada başkalarının söylemlerini eleştirebildiği için otonom hale gelir²⁷.

Sonuç olarak, Castoriadis otonominin ütöpik veya ideal bir toplum olmadığını vurgular. Bu kavram bir toplumdaki hiçbir kurumun dokunulmaz olmadığı (şahsi eleştirisini yapan toplum) ve her toplumun kendisi tarafından yaratıldığı gerçeğine dayanır²⁸. Bu noktada otonomi projesini ana hatlarıyla ele almak yerinde olacaktır.

b. Otonomi Projesi (*Le Projet d'Autonomie*)

Sosyalist manada bir devrim anlayışını tamamen reddeden Castoriadis, toplumlar için önceden belirlenmiş bir rota ve nihai bir

²⁵ Kalyvas, "Norm and Critique", 168-170.

²⁶ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 282.

²⁷ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 311-319.

²⁸ Cornelius Castoriadis, *Domaines de l'Homme* (Paris: Seuil, 1977), 356.

hedef çizmeyen ama topyekün bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir devrimci projenin peşine düşmüştür. Otonomi projesi herşeyden evvel bir devrim gerçekleştirmek hedefindedir ama her çağa ve her zamana cevap olacak kapalı bir sistem önermez; daha çok bireyden topluma yayılan özgürlükçü bir bakış açısının toplumun ruhuna sinmesini savunur.

Castoriadis Marksizmin birbiriyle çelişen iki unsuru olduğunu ileri sürer. Birincisi, devrimci unsurdur. Bu unsur Marx'ın tüm eserlerinde mevcuttur ve Rosa Luxemburg, Lenin, Troçki ve Lukacs gibi önde gelen Marksistlerin de çalışmalarında göze çarpar. Devrimcilik aynı zamanda sonuçları açısından adeta patlayıcı etkisi yaratacak bir unsurdur. Çünkü dünyayı yalnızca yorumlamak yerine değiştirmek mantığına oturur. Bu geleneksel felsefeden bir kopuştur ve onu aşarak toplumda gerçek bir değişim gerçekleştirmeyi hedefler. Bununla birlikte, tarih problemine bir çözüm ararken, kapalı bir diyalektiği reddeder. Komünizm bir hayal veya ideal devlet değildir, toplum gerçekten ona doğru gitmektedir. Bu fikir yeni bir toplum yaratma potansiyelini ve aynı zamanda yığınların topyekün bir dönüşümü sürüklemelerini öngörür. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yazmaktadır²⁹. Marx'ın felsefesinin en önemli özelliği insanın değişim gücünü kendi ellerine alması gerektiğini vurgulamasıdır. İnsan Tanrı'nın onu kurtarmasını ve şartları değiştirmesini bekleyecek değildir, herhangi bir dışsal ve uhrevi odağa bel bağlamayacaktır; bütün sorunlarının çözümü kendisindedir. Sistemin itici gücünü insanda arayan Marxist felsefenin bu devrimci yönü teoriye özgürleştirici ve dinamik bir yön kazandırmaktadır³⁰.

Ancak ikinci unsur birincinin önünü kesmektedir. Yeni bir dünya beklentisi kapalı bir sistem oluşturma hedefi ile imkansız hale gelmektedir. Nihai sorulara nihai cevaplar bulma çabası ile birlikte bilimsel pozitivizm bir süre sonra rasyonalizm ve idealizme evrilmiştir. Tarih önceden verili kanunlara dayanan rasyonel bir sistem haline gelmiştir. Bu kavramsallaştırma kapitalizmin analizinden felsefi geleneğe, tarih teorisinden, proletaryanın tarihine ve siyasi programa kadar her yönüyle birbirine bağlıdır ve tam olarak birbirine uymaktadır. Bu sebeple, üretici güçlerin tüm toplumu yönlendireceği yargısına varılmasına yol açmıştır. Nihai bir sonuç öngörülmediği ileri sürülse de, pratikte nihai bir sonuç ortaya konmaya çalışılmıştır³¹.

²⁹ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 56-57.

³⁰ Castoriadis, *Domaines de l'Homme*, 90-91.

³¹ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 56-58.

Sonuç olarak, Marksizm bu iki unsurdan dolayı çelişkili hale gelmiştir. Marx bir yandan tarihin bir sınıf savaşı tarihi olduğunu ve işçilerin özgürleşmesinin kendilerinin eliyle olacağını savunurken, tarihi gelişimin tamamen ekonomik alt yapıya dayandığını ileri sürmüştür³². Castoriadis'e göre, Marx, başlangıçta tarihi bir bütün olarak görmekten kaçınarak, tarihin her yönüyle değerlendirilip, incelenebileceğini ve tarihin insan eylemine dayandığını savunduğunda devrimci bir teorinin adımlarını atmıştı. Ancak toplumu yalnızca ekonomik kurallar vasıtasıyla ele alıp, bilimsel analiz fetişizmine kapıldıktan sonra teorinin çelişkili hale gelmesine sebep olmuştur³³. Castoriadis'in Marx'la kopuşu tam da bu sebepten kaynaklanmaktadır. Bu çelişkili durum Marksist teoriye içkin yapısal bir sorundur. Topluları belirli bir nihai sona ulaştıracak Marx'ın bahsettiği gibi bir içkin mantık söz konusuysa, bu teoriyi yazan kişinin insanlığı bu amaca ulaştıracak otorite olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Tarihin vasisi görevini üstlenen böyle bir bilimin aynı zamanda insan otonomisine ve yaratıcılığına saygı gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü kapalı bir teori yaratma talebiyle, otonom eylem birbiri ile hiçbir şekilde bağdaşamaz, tam tersine birbirlerinin tam zıttıdır. Bu sebeple Marksist bir teoride otonomiye yer yoktur. Eğer proletarya kendilerine tarih tarafından biçilen görevi ve yolu sürdürürse, hiçbir şey yaratmamış olur çünkü her şey başından belirlenmiştir. Öte yandan, eğer işçi sınıfı otonom bir şekilde hareket ederse, yaratıcı bir eylem göstermiş olur ama teori açısından kendisinden bekleneni de yapmamış olur. Marksist teorinin bu mantığı proletaryanın potansiyelini zaafiyete uğratmaktadır ve sistem içinde bazı gruplara güç alanı oluşturmaktadır. Eğer tarihin gerçek bir teorisi varsa her şeyde tek bir rasyonalite geçerlidir. Şu halde gelişimin gidişatının bu rasyonalitenin uzmanlarının ellerine bırakılması gerekir. Bu nedenle, parti mutlak güç haline gelir ve bunun için meşru bir felsefi zemin de elde eder. Çünkü tarihsel materyalizm kavramı üzerine kurulmuştur ve otorite bakımından kutsal hale gelmiştir. Böylece demokrasi uygulanamaz hale gelir. Bu çerçevede, teori zaten önceden belirlenmiş olduğundan, en ufak bir farklı bakış açısı yoldan sapma olarak değerlendirilir. Eğer her şey tamamlanmış bir teori ve kapalı bir sistemle belirliyse, herhangi bir eylem (*praksis*) mümkün değildir³⁴. Zaten önceden belirlenmiş bir tarihi rota söz konusudur ve proletarya

³² Philippe Caumières, *Le projet d'autonomie* (Paris: Éditions Michalon, 2007), 54.

³³ Philippe Caumières, *Castoriadis: Critique sociale et émancipation* (Paris: Éditions Textuel, 2011), 26-28.

³⁴ Nicolas Poirier, *L'Ontologie Politique de Castoriadis* (Paris: Éditions Payot & Rivages, 2011), 212-213.

için belirlenen bir hedef vardır; ne bugün için ne yarın için Marksizmde insan iradesine yer bırakılmamıştır³⁵.

Kısaca söylemek gerekirse, Marksizmin en büyük sorunu insan otonomisine hiçbir açık kapı bırakmayan kapalı bir sistem haline gelmiş olmasıdır. Gittikçe daha dogmatik hale gelen bu görüş, insan eylemini tamamen bir kenara bırakarak, devrimci bir proje olmaktan da gitgide uzaklaşmıştır³⁶. Marx'ın yaşanmakta olan ve geçmişte yaşanan herşeyi tümünden açıklama arzusu teoriiyi yarı bilimsel ve çelişkili hale getirmiştir. Dolayısıyla Castoriadis, Marksizmin bu tutarsızlığı ve Marksist ekonomi ve Marx'ın tarih felsefesi üzerine yaptığı detaylı değerlendirmeler sonucunda bu görüşün tamamen bir kenara bırakılması gerektiğini savunmuştur³⁷. Artık herhangi bir devrimci niteliği kalmayan Marksizmin toplumda değişim yaratacak devrimci bir eyleme ön ayak olması da mümkün değildir³⁸. Dolayısıyla Castoriadis artık Marksizmin bütünüyle bir kenara bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Bir yönüyle devrimci olmaya çalışan Marksist görüş artık muhafazakar hale gelmiştir³⁹. Bu yüzden Marksizmi basitçe yeniden gözden geçirmek ve yeni bir versiyonunu sunmak yeterli gelmeyecektir⁴⁰.

Öte yandan, Avrupa'da kapitalizmin yarattığı kriz ve bunalıma yeni bir devrimci çözüm gerekmektedir fakat bu çözüm sosyalist devrim niteliği taşımamaktadır. Hedef sosyalizm değil, otonom bir toplum yapısının oluşmasıdır. Bir başka ifadeyle, otonomi projesinin çıkış noktası toplumda devrim niteliğinde bir değişikliğe gidilmesidir ama varılacak nihai bir nokta yoktur. Burada devrim "otonom topluma ulaşma"yla ilişkilendirilmiştir ama ulaşılacak olan "otonom toplum" Marx'ın öngördüğü "sınıfsız toplum" gibi belli somut niteliklere zamandan ve mekandan bağımsız olarak sahip olan ve tarihte donmuş bir model olmayacaktır⁴¹. Ayrıca Marksizmde olduğu gibi tüm toplum için zorunlu bir rota da çizmemektedir⁴². *Revolutionary Perspectives Today*'de "bilimsel" olduğu ileri sürülen kaideler üzerine şekillendirilen kapalı sistemlerin toplumu hiçbir yere götüremeyeceğini belirtir. Çünkü böyle bir teorinin insan gerçekliği ile

³⁵ Kōnstantinos, Rantēs, "Ē ennoia tēs Dialektikēs ston Kornēlio Kastoriadē". In *Aferōma ston Kornēlio Kastoriadē*. ed. Dēmētrēs Armaos (Athēna: Sugchronē Delfikē Amfiktonia, 2010), 365-367.

³⁶ Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 67-68.

³⁷ Caumières, *Le projet d'autonomie*, 43.

³⁸ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 108.

³⁹ Caumières, *Castoriadis: Critique sociale*, 227.

⁴⁰ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 111.

⁴¹ Kastoriadēs, *To Epanastatiko Problēma*, 19-22.

⁴² Castoriadis, *The Imaginary Institution*, 95.

ilgisi yoktur⁴³. Marksizm artık imana dayanan bir bütüncül teori haline gelmiştir. İmana dayanması için bir teörinin mutlaka aşkın bir varlıkla veya özel niteliklere sahip bir insanla ilişkilendirilmiş olmasına gerek yoktur. Bir kere ortaya konmuş kişilerden bağımsız bir gerçekliğe sorgusuz sualsiz tabi olmayı gerektiren her kapalı sistem böyle bir düşünce sistemidir. Marksizm de bundan farklı bir nitelikte değildir. Bu yüzden bu teoriyi yenilemek mümkün değildir. Bunun yerine, gerçeklerle yüzleşebilen, değişen şartlar ve koşullarla yenilenebilen, açık bir teori gereklidir. Ancak böyle nitelikteki özgürleştirici ve devrimci bir teori ile toplumsal değişim hedeflenebilir ve gerçekleştirilebilir⁴⁴.

Otonomi bir kapalı devre sistemi değildir, tam tersine bir açıklıktır ve ontolojik olarak serbesttir. Ayrıca heteronom yapıların örgütsel, bilişsel ve bilimsel kapalı devresinin ötesine geçebilme olasılığını yakalamayı hedefler⁴⁵. Dolayısıyla, otonom toplum tarihin bittiği ve ulaşılabilecek nihai nokta değildir. Durmadan değişen ve yeniden örgütlenen akışkan bir yapıdan bahsedilmektedir. Böyle bir toplumsal devinime geçiş de özü itibarıyla devrimcidir.

Bu toplumsal devrimci hareket bağlamında Castoriadis devrimin tüm insanlar katılmadıkça başarılı olamayacağını da savunur. Burada Antik Yunan'ın tarihteki ilk devrimi gerçekleştirdiğine değinir. Antik Yunan örneği günümüzde insanların devrim kavramından anladığı olgudan şüphesiz farklıdır. Fakat aslında Atina demokrasi tarihi süregelen devrimlerin tarihidir. Bir başka ifadeyle, Atinalılar geleneksel toplumsal imlemleri (*signification*) ve kurumları sabit ve değişmez kabul etmez, bunları sürekli eleştiriye tabi tutar ve dönüştürür. Elbette söz konusu dönüşümler farklı şartlar altında gerçekleştirilmiştir. Örneğin Solon dönemin rakip toplumsal sınıfları tarafından birçok kurumu değiştirmesi için seçilmiştir. Ancak asıl devrim Cleisthenes (M.Ö. 508-506) ile gerçekleşmiş ve demokratik süreç başlamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, Antik Yunan'da zamanın şartlarına göre gerekli siyasi ve toplumsal kurumsal değişiklikleri yapmakta tereddüt edilmemiştir⁴⁶.

Tarihçi Pierre Rosanvallon'a göre, Castoriadis devrim düşüncesini üç unsur üzerine bina etmiştir. Öncelikle, Marksist anlayıştan farklı olarak mutlak bilgi reddedilmektedir. Yani bütün toplumu kapsayan ve belirli toplumsal, ekonomik ve siyasi kaideler öngörüp bunlara binaen bir teori önerilmemektedir. İkincisi, Marksizmde olduğu gibi

⁴³ Cornelius Castoriadis, *A Society Adrift*, (New York: Fordham University Press, 2010), 37.

⁴⁴ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 113-114.

⁴⁵ age, 310.

⁴⁶ Kornélios Kastoriadēs, *Oi Omilies stēn Ellada*, (Athēna: Upsilon, 2000a), 110-111.

proletarya gibi herhangi bir sınıf veya bireyden Mesih (kurtarıcı) olması beklenmez. Toplum kendi değişimini kendisi yerine getirir. Üçüncü olarak, otonomi projesi herhangi bir nihai hedef koymaz. Marksizmdaki sınıfsız toplum gibi bir model önermez. Bu nedenle özgürleştirici, dönüştürücü ve gerçek anlamda devrimcidir⁴⁷.

Sonuç olarak, hiçbir toplum için ideal bir örnek veya model yoktur. Çünkü toplum bir zaman ve mekanda donup kalan bir olgu değildir. Zamanla ve koşullarla kendini yenileyen dinamizm otonomi projesinin önerdiği toplumun niteliğidir. Otonom bir toplum kendini dönüştürme konusunda gücünün farkındadır ve ancak özgür veya otonom bireyler böyle bir toplumda yaşayabilirler⁴⁸. Bu bağlamda otonom toplum yapısına ilham verecek Antik Yunan örneğine değinmek gereklidir.

2. Antik Yunan Mirası

Castoriadis'in felsefi anlayışının ve oluşturmaya çalıştığı otonomi projesinin büyük ölçüde Antik Yunan mirası üzerine bina edildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu noktada Antik Yunan *polis*inin günümüzde Batı toplumlarında yaşanmakta olan siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal krizin aşılmasına dair bir çözüm sunabileceğini savunan Castoriadis'in önemle vurguladığı bazı kavramlara bakmak faydalı olacaktır. *Recommencing the Revolution* isimli çalışmasında Castoriadis, devrimci hareketin "insanların yaptığı ve toplumda tabi olduğu herşeyle ve herşeyden önemlisi günlük hayatla" ilişkili olan kolektif bir hareket olması gerektiğini ifade eder. Burada Castoriadis, Antik Yunan'daki ortak meselelere herkesin bütünüyle katılımı fikrini yansıtmaktadır⁴⁹. Bu da bizi zorunlu olarak Antik Yunan'ın doğrudan demokrasi kavramına ulaştırmaktadır.

a. Demokrasi

Castoriadis'in kastetmiş olduğu demokrasi kavramını anlayabilmek için kelimenin doğrudan etimolojik anlamını ele almak gerekmektedir. Bilindiği üzere, demokrasi (*dēmokratia*) "to kratos tou dēmou" yani "halkın gücü" olarak ifade edilir. Antik Yunan'da devlet

⁴⁷ "L'Exigence Révolutionnaire: Entretien avec Olivier Mongin, Paul Thibaud et Pierre Rosanvallon", *Esprit* (1977), 20.

⁴⁸ Cornelius Castoriadis, *Rising Tide of Insignificance*, 2003, <http://www.notbored.org/RTI.pdf>, 301-302.

⁴⁹ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 135.

modern anlamda kullanılan *kratos* değil, *polis* veya *politieia* kelimesi ile ifade edilirdi. *Kratos* ise kuvvet veya güç anlamına gelmekteydi. Bu nedenle demokrasiyi aslında halkın egemenliği olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu tanım zorunlu olarak iki soruyu doğurur: 1. Halk kimdir? 2. Egemenlik nedir? Bu iki soru uzun bir felsefi tartışmanın fitilini ateşler. Zira monarşi veya aristokraside bu sorular bir anlam ifade etmez. Çünkü monarşide, kral veya kraliçe miras olarak devraldığı iktidara sahiptir ve yönetme hakkını buna borçludur. Aristokraside aynı şekilde bir grup insanın gücü ellerinde tuttuğunu görüyoruz. Dolayısıyla burada tartışmaya açık bir halk ve egemenlik tanımı yoktur. Bu açıdan bakıldığında, yalnız demokraside bu sorular tartışmaya açılır ve zaman ve şartlarla yeniden tarif edilme imkanı sunar⁵⁰.

Castoriadis demokrasiyi bir kavram olarak önemli ve toplumları otonomiye ulaştıracak yegane rejim olarak görse de sanıldığı aksine mevcut şartlarda Avrupa'da herhangi bir demokratik ülke olmadığını vurgular. Batı ülkelerindeki sistem ismi demokrasi olsa da tam anlamıyla bir liberal oligarşidir. Avrupa'da kişi hak ve özgürlüklerinin var olması bir demokrasi yanılığısı yaratmaktadır. İnsanların hakları vardır. Konuşma, düşünme ve basın hakkı vardır ve görünürde istedikleri hükümeti seçiyor gibidirler. Ancak iş sayılara döküldüğünde gerçek ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Fransa'dan çarpıcı bir örnek veren Castoriadis, yaklaşık 35-37 milyon Fransız seçmene karşın, ekonomiyi, siyaseti ve basın da dahil kamuoyunu etkileme konumuna sahip kişinin sayısının 3700 olduğunu vurgular. Böyle bir oran Roma İmparatorluğu'nun en antidemokratik dönemlerinde bile söz konusu olmamıştır⁵¹.

Demokrasi Batı literatüründe bireyselliğin zaferi olarak yansıtılmaktadır. Oysa bireysellik mevcut durumda tamamen "ne istiyorsanız onu yapın" mantığına indirgenmiş ve "Batı demokrasisi" halkın çıkarlarından ziyade bir avuç azınlığın çıkarlarını merkeze almış bir sistem haline gelmiştir⁵². Bu yüzden liberal "demokrasi"lerde kendi sorumluluğunun bilincinde olan herhangi bir birey yoktur. "Sorumlu vatandaş" kimdir? Castoriadis burada Aristoteles'e atıfta bulunarak, sorumlu bireyin yönetme ve yönetilme kabiliyeti olan insan olduğunu söyler. Ancak günümüzde insanların çeşitli özgürlükleri olmasına rağmen, özgürleşmekten uzak oldukları aşikardır. Sahip oldukları özgürlükler sadece savunma niteliğinde ve insanların bireysel

⁵⁰ Kastoriadēs, *Oi Omilies*, 127-128.

⁵¹ *age*, 123-124.

⁵² Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 347.

zevklerini çoğaltmaya yöneliktir. Üstelik bu zevkler dahi şahsi olmaktan çok, toplumsal olarak dışarıdan kişiye dayatılmaktadır⁵³. Dolayısıyla Batı'da otonom toplumdaki kendi kurumlarını kendi yarattığının bilincinde olan sorumlu vatandaşlık anlayışından tamamen uzaklaşmıştır; verili bir düzenin parçası olan insanlar kendi küçük alanlarında özgür olduklarını düşünerek yaşayıp gitmektedirler.

Öte yandan, kapitalist sistem içinde nihai hedef üretimin ve tüketimin maksimizasyonu olduğu için, tüm vatandaşların katılımcı olduğu gerçek bir demokrasi olamaz. Bu şartlar altında otonomi de imkansızdır. Ayrıca, eğer kolektif otonomi yoksa, bireysel otonomi de düşünülemez. İnsanlar artık vatandaş değil, tüketicidirler. Demokratik bir sistem ancak ve ancak demokrasi tutkusu ile mümkün olabilir; toplumun her bir bireyi için otonomi ve toplumun ortak sorunlarına bir çözüm bulmak konusunda tutku olmasına bağlıdır. Bu ancak böyle bir duygu ile mümkün olabilir⁵⁴.

Demokrasi bireysel ve toplumsal otonomiye dayanan bir sistemdir. Bu çerçeveden bakılırsa, mevcut hiçbir sistemin otonom olmadığı yani tüm mevcut sistemlerin heteronom olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, dünya üzerindeki hemen hemen tüm toplumlar için sahip oldukları kurumlar (ister siyasi, ister kültürel, ister toplumsal olsun) değiştirilemez, sorguya tabi tutulamaz ve sanki dışarıdan birileri tarafından kurulmuş gibi algılanmaktadır. Oysa demokrasinin mantığı tüm kurumların değiştirilebilir olması kabulüne dayanır. Heteronom toplumlarda kurumlar sorgulanmaz ve kalıcı olarak değerlendirilir. Antik Yunan'da ve Avrupa'da 12. ve 13. yüzyıllarda yaşanan demokrasi atılımı işte bu heteronom mantığın silinip gitmesidir. Daha açık bir ifadeyle, bu iki dönemde Avrupa toplumu mevcut kurumları kutsal sayıp, bunlara bağlı kalmak yerine bunları yeniden tartışmaya açmıştır. Böylece otonom bir topluma giden yolun kapıları açılmıştır. Atinalılar için ne siyasi, ne kültürel, ne de ekonomik hiçbir kurum tanrılar veya diğer başka geleneksel iktidar sahibince verili sayılmaz. Bu yüzden tartışmaya açıktırlar; insanların bu kurumlarda değişiklik yapma şansı vardır. Bu yüzden gerçekten de tam bir "halk egemenliği"nden söz etmek mümkündür. Castoriadis otonomi ile insanların kendilerine ait olan bu potansiyelden haberdar olmalarının altını çizer. Yani insanlar şartlar gerektiriyorsa mevcut kurumları ve hatta sistemi bütünüyle değiştirebilirler. Hiçbir kural, kanun ve prensip kutsal değildir; bir toplum kendi kaderini

⁵³ Castoriadis, *Rising Tide*, 78-79.

⁵⁴ *ibid.*, 307-308.

kurgulamakta tamamen özgürdür. Bu sahip olunacak en büyük kuvvet ve nihai iktidardır⁵⁵.

Peloponnessos Savaşı isimli eserinde Thukydides, özgür bir *polis*i şu niteliklerle tanımlar: “özerk (otonom), kendi kendini yöneten ve kendi kendine yeten”. Daha açık bir ifadeyle, özgür bir devlette insanlar kendi yasalarını kendileri yaparlar, bu yasalarla yargılanır ve yargırlar ve kendi kendilerini yönetme kabiliyetine sahiptirler. Burada özellikle belirtilmesi gereken halka olan vurgudur. Antik Yunan’da vatandaş ve devlet arasındaki ilişkiyi “*andres gar polis*” ifadesi özetler: “devleti insanlar kurar”. Dolayısıyla, eğer bir devlette insanların karar alma mekanizmasında ve yasama sürecinde söz hakkı yoksa, kendi yasalarına tabi değillerse, bu yasalarca yargılayıp yargılanmıyorlarsa ve kendi kendilerini yönetmiyorlarsa, o zaman bu insanların demokratik bir sistemde yaşadıkları söylenemez⁵⁶. Antik Yunan’ın alameti farikası toplumun temel uğraşısının -devletin *polis* olarak adlandırıldığı göz önüne alınırsa-, gerçek anlamda politika olmasıdır. Bu çerçevede bakıldığında, otonom bir toplumun var olacağı tek sistem demokrasidir. Çünkü otonom bir toplumda anayasa, yasalar veya dünyaya, topluma, hayata, gerçeğe dair kolektif olarak oluşturulmuş herhangi bir temsiliyet sorgulanabilir, tartışılabilir ve gerekirse gereken değişikliklere gidilebilir⁵⁷.

Bunun yanı sıra, Antik Yunan’da şehir devletinin siyasi faaliyeti üç alanda sınıflandırılmıştır: *oikos*, *agora* ve *ekklēsia*. Ana hatlarıyla söylemek gerekirse, *oikos* özel alanı, *agora* hem özel hem kamuya açık alanı, *ekklēsia* ise kamuya açık alanı ifade eder. Demokratik bir rejimde tüm bu alanlar titizlikle belirlenmiştir. Buna rağmen, yarı demokratik Batı sistemlerinde kamu ciddi ölçüde özel alan haline dönüştürülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, karar alma süreci kapalı kapılar ardında (hükümet, parlamento, parti örgütleri vs.) gerçekleşmektedir. Oysa gerçek bir demokraside kamusal alan kamuya açık olmalıdır çünkü herkese aittir⁵⁸.

Ayrıca Castoriadis Antik Yunan’daki üç ikiliğe dikkat çeker. Bunlar modern sistemde birbirinden ayrı ele alınır: halk/temsalciler (*laos/antiprosōpoi*), halk/uzmanlar (*laos/eidēmones*) ve halk/devlet (*laos/kratos*). Halk ve temsilciler ikiliği bağlamında bakıldığında, Antik Yunanda ne siyaset felsefesinde ne de pratik hayatta temsiliyet mevcut değildir. Bir seçim bile yapıldığında, hiç kimse seçilenleri temsilci

⁵⁵ Kastoriadis, *Oi Omilies*, 128-129.

⁵⁶ *age*, 132.

⁵⁷ Castoriadis, *Figures*, 174.

⁵⁸ Castoriadis, *Rising Tide*, 341.

olarak görmez, daha çok basitçe görevlendirilen kişiler olarak görür. İnsanlar belli bir süre için seçilmekte ve sürekli değiştirilmektedir.

İkinci ikilikle ilgili olarak, siyaset alanında herhangi bir uzman grup bulunmamaktadır. Protagoras isimli eserinde Platon tam da buna değinmektedir. Sadece askerler, mimarlar ve gemi inşaatçıları uzman olarak değerlendiriliyorlarken, siyasi ve toplumsal konularda böyle bir ayırım söz konusu değildir; insanlar eğitimlerinden bağımsız olarak siyasette söz hakkına sahiptir⁵⁹.

Halk ve devlet ikiliğine gelindiğinde, etimolojik bir açıklama gerekmektedir. Günümüzde yönetim ile ilişkilendirilen *kratos* yerine Antik Yunan'da devlet *polis* olarak nitelendirilmekteydi. Çünkü *kratos* "saf şiddet" anlamını akla getirmekteydi. Oysa *polis* bundan başka bir şeydir. Platon'un *Devlet* eseri (*Politeia*) Fransızca'ya *République* olarak çevrilmiştir. *Politeia* halkın genel ve ortak konularının işleyişini düzenlediği yasalar veya siyasi kurum olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple, halk ve devlet bir bütün olarak görülmektedir. Bu yüzden Thukydides *Peloponnesos Savaşları* isimli eserinde "halk devlettir" der⁶⁰.

Bununla beraber, Herodot Salamina Savaşı öncesinde Themistokles'in bir konuşmasına değinmektedir: "Kadınlarımız ve çocuklarımız Attika'yı terketti ve şimdi buradalar, Salaminas adasında. Gemilerimiz burada. Biz buradan ayrılıp, gidip başka bir yerde Atina'yı kurmaya hazırız"⁶¹. Bu göstermektedir ki, Atinalılar için kuşkusuz toprak önemlidir ancak *polisi* tanımlayan coğrafi sınırdan ziyade siyasi topluluktur. Bu nedenle halk ve devlet bir bütündür ve siyasi topluluktan ayrılan bir devlet mekanizmasından söz edilemez. Bu nedenle daimi bir bürokrasi de yoktur. Vatandaşlar toplumsal ve siyasi meselelerde atak ve etkindirler. Aristoteles bunu şöyle ifade etmiştir: "Vatandaş prensipleri ve hakimiyeti paylaşandır"⁶².

Herkesin siyasette sözü olduğundan dolayı, her Atinalı yasaları bilmektedir. Perikles Atina'da ortak toplumsal ve siyasi meselelerle ilgilenmeyen insanların parazit olarak görüldüklerini ve bu tip insanlara *idiōtēs* denildiğini vurgular. Günümüzdeki "idiot" kelimesi bu adlandırmadan gelmektedir. Bu anlayış Antik Yunan'ın devlet ve vatandaş ilişkisini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Atina demokrasisi hiçbir biçimde temsili değildir. Zaten seçim esasına da

⁵⁹ Kornēlios Kastoriadēs, *Ē Ellēnikē idiaiterotēta*, Tomos B, *Ē Polis kai oi nomoi*, *Seminaria* 1983-1984, (Athēna: Ekdoseis Kritikē, 2008), 141-143.

⁶⁰ age, 150-151.

⁶¹ age, 151.

⁶² age, 154.

dayanmaz. Devlet görevlileri ve resmi yargıçlar “kura” ile belirlenir ve hiç kimse sürekli görevde kalmaz, daima değişir⁶³.

Öte yandan, eğer bir toplum kendini ilgilendiren yasalara dair karar alma sürecinde söz hakkına sahip değilse ve kendisini temsilen bir grup insanı seçmek zorunda kalıyorsa, o zaman bu temsilciler seçildikleri süre boyunca kendi çıkarlarını ve iktidarlarını geliştirmek adına hareket ederler. Bu durumda seçimler anlamını yitirmektedir⁶⁴. Aslında Antik Yunan’da seçim usulü günümüzdeki anlamda değildir. Genellikle “evet-hayır” cevabını verecekleri bir tür referandum ile işler yürütülmektedir. Bu referandum da yönetecek insanları seçmek hedefiyle yapılmamaktadır. Heredot’tan Aristoteles’e kadar birçok Atinalı için seçim aristokratik bir kurumdur. Seçim insanların mükemmel (*aristos*) gördükleri insanları seçmeleridir. Aynı şekilde aday olan o kişinin de seçmenlere kendisinin mükemmel olduğunu kanıtlamaya çalıştığı bir süreç haline gelir. Bu açıdan seçim her zaman için Atinalıların bakış açısına göre halkla değil aristokrasi ile ilişkilendirilmiştir⁶⁵. Burada önemle belirtmek gerekir ki, elbette Atina’da da güçlü gruplar ve liderler vardır ama bunların hiç birisi toplum üzerinde bir iktidar sahibi değildirler ve toplum bu insanları hep kontrol altında tutmayı başarmıştır⁶⁶.

Bununla beraber, bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Antik Yunan’da halk örneğin askeri hareketler gibi bazı konuların özel bilgiyle donatılmış kişilerce yapılmasının gerekli olduğunu da bilmektedir. Bu bağlamda her on senede bir generalleri ve subayları seçmek için seçim yapılmaktaydı. Bununla ilgili seçim kaçınılmazdı. Çünkü askeri bir konuda karar alma bütünüyle teknik bilgiye dayanmaktadır. Bu yüzden askeri alanda en bilgili ve en tecrübeli kişileri seçerlerdi. Fakat burada dikkat çekici olan nokta, yine bu generalleri ve subayları askeri konuda bilgisi olmayan sıradan insanların seçmesidir. Yani bir konudaki uzmanları da yine halkın kendisi seçiyordu. Bu bakış açısını demokrasiye karşı olduğu bilinen Platon bile savunmaktadır. Platon’a göre, bir zanaatçıyı bir başka zanaatçı değil, o zanaatçının yaptığı eseri kullanan kişi değerlendirebilir. Bu sebeple siyasetçiler halk tarafından seçilmelidir. Çünkü onların yaptıkları eylemlerden birincil olarak halk etkilenmektedir⁶⁷.

⁶³ age, 131-132.

⁶⁴ age, 164-165.

⁶⁵ Kornélios Kastoriadēs, *Ē Archaia Ellēnikē Dēmokratia kai Sēmasia tēs gia mas Sēmera* (Athēna: Upsilon, 1999), 34-36.

⁶⁶ Kastoriadēs, *Ē Ellēnikē idiaiterotēta*, 135-136.

⁶⁷ Kastoriadēs, *Ē Archaia Ellēnikē Dēmokratia*, 36-37.

Castoriadis'in otonomi projesinin ruhu Antik Yunan'daki doğrudan demokrasiyi yansıtır. İnsanların kendi gelecekları ve ülkeleri hakkında söz hakkı olduğu ve sürekli olarak sistemin ve kurumların eleştirildiği bir yapıda köhneleşmiş kurumlar ve kemikleşmiş siyasi sistemler yaşayamaz. Doğrudan demokrasi bu sistemin ruhunu oluştururken, Antik Yunan'a ait bir başka kavram daha önem taşımaktadır ki burada devletin vatandaşını şekillendirmesi noktası ortaya çıkar: *paideia*

b. *Paideia*

Paideia dilimize basitçe eğitim olarak çevrilemeyecek kadar geniş bir kavramı ifade etmektedir. Bu kavram ile kastedilen bir bireyin toplum içindeki öğrenim sürecinin bütünüdür. Bu, aileyi, arkadaşları, komşuları, orduyu, okulu, başkaca toplumsal tanışıklıkları, basın, gazeteleri, televizyonu vs. pek çok kurum ve kişiyi içerir⁶⁸. Bu eğitim süreci okulla veya eğitim kurumları ile sınırlı değildir; bireyin doğumundan başlayarak ölümüne kadar tecrübe ettiği eğitim ve öğrenim sürecini ifade eder. Dolayısıyla toplumun her yönünde gerçekleşir⁶⁹.

Castoriadis'e göre, *paideia* çok önemli ve etkili bir kavramdır ve ancak demokratik bir *paideia* ile bireyler demokrasiyi anlayabilir, içselleştirebilir ve toplumda demokrasinin gerçek anlamda yaşanması söz konusu olabilir⁷⁰. Demokratik bir toplumun olması için böyle bir eğitim sürecinin olması şarttır. Ancak demokratik bir *paideia* da sözde bir demokrasi içinde gelişemez. Demokratik bir siyasetin olabilmesi için özde ve aktif bir *paideia* sürecinin kurumsallaşmış olması gerekmektedir. Böyle bir süreç insanları siyasi hayata aktif olarak katılan bireyler olarak yetiştirmeyi hedefler. Bir başka deyişle, bireyler yasanın ruhunu anlayıp bunu tartışabilen ve görüşebilen bireyler olarak eğitilmelidir. Karşı çıktıkları yasalara saygı duymayı ve uymayı öğrenmelidirler. Bu yüzden Castoriadis otonom bir toplumun mükemmel bir toplum modeli oluşturmadığını gittikçe özgürleşen ve adil bir toplum anlamına geldiğini ifade eder. Burada *paideia* sonucunda insanların yasa ile açık bir ilişkisi olan vatandaşlar haline gelmesi gerekir⁷¹.

⁶⁸ Kastoriadēs, *Oi Omilies*, 130.

⁶⁹ Castoriadis, *Rising Tide*, 95.

⁷⁰ age, 349.

⁷¹ Despoina Tsakirē, "Dēmokratia, nomos, paideia: Ē symbolē tēs kastoriadikēs skepsēs stē diaugasē tēs dēmokratikēs praktikēs", in *Ē Genesē tēs Dēmokratias kai ē Sēmerinē Krisē*, ed. G. N. Oikonomou (Athēna: Eurasia, 2011), 253-254.

Demokratik bir toplumda bireyin doğduğu andan itibaren demokrasi kültürünü edinmesini hedefleyen ve bireyleri sorumlu vatandaşlar olarak yetiştiren bir eğitim süreci anlayışını Antik Yunanlar *paideia* adıyla kavramsallaştırmışlardır. Castoriadis de mevcut toplumların bu tür bir demokratik eğitim sürecine sahip olmaları gerektiğini ve bireylerin bu anlayıştan yoksun olmalarının otonom bir toplum yaratılmasının önünde engel olduğunu düşünmektedir. İnsanların demokrasiye olan gönülden bağının oluşumu toplumun ortak meselelerine ortak bir ilgi duymalarını da zorunlu olarak beraberinde getirir. Antik Yunan'da *astunomos orga* olarak adlandırılan bu kavram Castoriadis'e göre, Yunanların bize bıraktıkları bir diğer mirastır.

c. *Astunomos Orga*

Astunomos orga kavramına Sofokles'in *Antigone* isimli oyununda rastlıyoruz. *Antigone* "polla ta deina kai ouden anthrōpou deinoteron pelei" sözleriyle başlar; "Mucizeler çoktur ama hiç birisi insandan daha muhteşem değildir". Sofokles burada insana özel bir önem verir; insanın toplum içindeki dönüştürücü ve yaratıcı yönüne vurgu yapar. Bununla beraber *astunomos orgaya* da değinir. *Astunomos* Antik Yunanca'da kurumsal anlamına gelirken, *orga* tutku anlamına gelmektedir. Castoriadis bu kavrama atıfta bulunurken insanın tutkusunun doruk noktasında gerçek devletlerin kurulduğunu ve oluşturulduğunu savunur (daha önce *politeia* olarak da adlandırılan devlet kastediliyor). Buradaki tutku günlük dilden uzak bir şekilde anlaşılmalı, ortak yarara ve ortak meselelere olan ilgi ve alaka olarak görülmelidir. Castoriadis'e göre, böyle bir tutku olmaksızın bir toplumda belki iyi kitaplar yazılabilir veya siyasal ve düşünsel temelde iyi işleyen bir sistem mevcut olabilir ama hiçbir durumda özgürlükten söz edilemez. Bu nedenle bir anlam ifade etmeyecektir.

Bu noktada Castoriadis, antik dönemdeki insanlarla modern insanların özgürlük durumlarını kıyaslayan Fransız felsefeci Benjamin Constant'ı hatırlatır. Constant'a göre, antik dönemde insanların hayatlarına dair yapacak hiçbir şeyleri olmadığı için siyaset tutkusuna sahiptiler. Oysa şimdi insanlar devletten onların keyiflerinin bekçisi olmasını beklemektedirler. Castoriadis Constant'a katılırken, keyiflerinin garantisinin devletten ne talep ettikleri ile sınırlı olduğunu da vurgular. Mevcut durumda devlet adeta bir ebeveyn haline gelmiştir, hatta bir tür Noel Baba'dır. Bu artık öyle bir devlettir ki,

vatandaşlarına iş, maddiyat ve bazı imtiyazlar sağlamakla ve onların keyiflerini garanti altına almakla mükelleftir. Modern insanın toplum karşısı eğilimi devam ettikçe, gerçek bir demokrasinin inşa edilmesi imkansız olacaktır. Bu nedenle ortak değerlere, meselelere tutku duymak, sorumluluk almak ve işbirliği yapmak duygusu yani *astunomos orga* olmazsa olmazdır⁷².

Sonuç

Castoriadis siyasetin asıl hedefinin mutluluk değil özgürlük getirmek olduğunu söyler. Hem bireysel hem de toplumsal özgürlük. Bu ikisi birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü kolektif otonomi ancak bireyin kendi kendini yönetmesi ve kendi kendini oluşturması ile mümkün olabilir. Bununla beraber, otonom bir toplum otonom bireylerce yaratılır⁷³. Bu nedenle devrimci siyasetin insanların kendi hayatlarını kendi ellerine alma isteklerini destekleyici nitelikte olması gerekir⁷⁴.

Avrupa'nın içine düştüğü siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal krizin tek çıkar yolu demokrasi ve eleştirel düşüncenin yeniden inşasıdır. Tıpkı Antik Yunan *polis*lerinde ve 12-13.yüzyıllarda Avrupa'da olduğu gibi. Böylece insanlar toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunlarla ilgili tartışmalara doğrudan katılım sağlayabilir ve vatandaşlık bilinci ile hareket edebilir⁷⁵. Bu düşünce Habermas'ın "Müzakereci demokrasi" anlayışı ile bağdaşır gibi gözükmektedir. Oysa tam tersine Habermas ve Castoriadis demokratik toplum konusunda farklı konumlarda bulunmaktadır. Habermas'a göre, Castoriadis topluma yaratıcı ve eyleyici bir görev yükleyerek onu kendi kendini kurumsallaştıran öznenin yerine geçirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, toplumu tek bir siyasal aktör gibi yansıtmaktadır⁷⁶. Aslında Habermas'ın bu eleştirisi doğru değildir. Çünkü Castoriadis bireyin özgürlüğünü ve aktifliğini savunurken, toplumu bireylerin üstünde, onu aşan bir siyasal araç olarak görmemiştir. Bununla beraber bireyin özgürlüğü ile toplum özgürlüğünü birbirinden ayrılmaz kavramlar olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Castoriadis, tam tersine, birey ve toplumun eş dinamizmine inanan son kertede özgür ve devingen bir toplum-birey modelini öne sürmüştür. Tam da bu sebeple, topyekün

⁷² Kastoriadēs, *Oi Omilies*, 145-146.

⁷³ Castoriadis, *Rising Tide*, 337.

⁷⁴ Castoriadis, *A Society Adrift*, 47.

⁷⁵ Kornēlios Kastoriadēs, *Anthrōpologia, Politikē, Filosofia* (Athēna: Upsilon, 2001), 106-107.

⁷⁶ Andreas Kalyvas, "The Radical Instituting Power and Democratic Theory," *Journal of the Hellenic Diaspora*, 24:1, (1998b), 15-17.

teorilere karşı çıkararak, ucu açık ve kendini yenileyen bir dünya görüşünü savunmuştur. Castoriadis'in arayışında olduğu bu özgür ve kendi kendini yeniden yaratan dünya görüşü, Antik Yunan'ın temel felsefesini oluşturmaktadır. Bu nedenle, yaşanan krizden çıkış yolu için Antik Yunan ilham verici bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Demokrasiyi değerli kılan bu sistemde her türlü soruyu sorma meşru ve mümkündür⁷⁷. Bununla beraber, tüm toplum karar alma sürecinde yer alır, yasaları, topluma ait değer sistemini ve kaideleri kendi belirlediğinin farkındadır ve toplumun gidişatında sorumluluk sahibidir (*en connaissance de cause*). Bu yüzden aldığı kararların da sonuçlarına katlanır. Böyle bir toplumda insanlar neye karar verdiklerinin farkındadırlar ve aldıkları kararların olumlu veya olumsuz olarak neye yol açacağını bilirler⁷⁸.

Sonuç olarak, Castoriadis'e göre, Batı dünyası gelecek için özgürleştirici bir sistem beklentisi taşıyorsa, Antik Yunan göz önüne alınmaya ve analiz edilmeye değer bir örnektir. Çünkü Antik Yunan'da bir kurum olarak toplumun neyi başarması gerektiği sorusu durmaksızın tartışılır. Bunun cevabı ise şöyledir: "*güzellikle yaşayan, bilgelikle yaşayan, ortak iyiyi seven insanların yaratılması*"⁷⁹. Kısaca, kapitalist sistemin getirdiği hastalıklardan muzdarip, kültürel, ekonomik ve siyasal bir krizle boğuşan Batı toplumunun doğrudan demokrasiyi yeniden değerlendirmesi ve bunun ilk örneğini veren Antik Yunan'ı bir nüve ve bir ilham kaynağı olarak ele alması gelecekte özgür bireylerden oluşan özgür toplumların kurulması için iyi bir başlangıç noktası olabilir.

⁷⁷ Castoriadis, *Rising Tide*, 336.

⁷⁸ Kastoriadès, *To Epanastatiko Problēma*, 24.

⁷⁹ Castoriadis, *The Castoriadis Reader*, 288.

Bibliyografya

Castoriadis'in Çalışmaları

- Castoriadis, Cornelius. *Domaines de l'Homme*. Paris: Seuil, 1977.
- _____. *Political and Social Writings, Vol. 1*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.
- _____. *World in Fragments*. Stanford: Stanford University Press, 1997a.
- _____. *The Castoriadis Reader*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997b.
- _____. *Fait et à Faire*. Paris: Seuil, 1997c.
- _____. *Rising Tide of Insignificance*. <http://www.notbored.org/RTI.pdf>, 2003.
- _____. *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- _____. *Figures of the Thinkable*. Stanford, CA: Stanford UP, 2007.
- _____. *A Society Adrift*. New York: Fordham University Press, 2010.
- Kastoriadēs, Kornēlios. *Ē Archaia Ellēnikē Dēmokratia kai Sēmasia tēs gia mas Sēmera*. Athēna: Upsilon, 1999.
- _____. *Oi Omilies stēn Ellada*. Athēna: Upsilon, 2000a.
- _____. *To Epanastatiko Problēma Sēmera*. Athēna: Upsilon, 2000b.
- _____. *Anthrōpologia, Politikē, Filosofia*. Athēna: Upsilon, 2001.
- _____. *Ē Ellēnikē idiaiterotēta, Tomos B, Ē Polis kai oi nomoi, Seminaria 1983-1984*. Athēna: Ekdoseis Kritikē, 2008.

Diğer Çalışmalar

- Caumières, Philippe. *Le projet d'autonomie*. Paris: Éditions Michalon, 2007.
- _____. *Castoriadis: Critique sociale et émancipation*. Paris: Éditions Textuel, 2011.
- Dosse, François. *Castoriadis: Une Vie*. Paris: Éditions La Découverte, 2014.
- Gagnon, Gabriel. "À la Recherche de l'autonomie." *Sociologie et sociétés* 14:2 (1982): 113-118.
- Gottraux, Philippe. "Socialisme ou Barbarie: Une revue iconoclaste dans la France de l'après-guerre." *La revue des revues* vol. 23 (1997).
- Kalyvas, Andreas. "Norm and Critique in Castoriadis's Theory." *Constellations* vol. 5:2 (1998a): 161-182.

- _____. "The Radical Instituting Power and Democratic Theory." *Journal of the Hellenic Diaspora* vol. 24:1 (1998b): 9-28.
- Kurasawa, Fuyuki. "At the Crossroads of the Radical: The Challenges of Castoriadis's Thought." *Theory, Culture and Society* 17:4 (2000): 145-155.
- L'Exigence Révolutionnaire: Entretien avec Olivier Mongin, Paul Thibaud et Pierre Rosanvallon. *Esprit* (February, 1977): 15-39.
- Poirier, Nicolas. (2011). *L'Ontologie Politique de Castoriadis*. Paris: Éditions Payot & Rivages, 2011.
- Rantēs, Kōnstantinos, "Ē ennoia tēs Dialektikēs ston Kornēlio Kastoriadē." In *Afierōma ston Kornēlio Kastoriadē*, ed. Dēmētrēs Armaos, 361-378. Athēna: Sugchronē Delfikē Amfiktonia, 2010.
- Tsakirē, Despoina "Dēmokratia, nomos, paideia: Ē sumbolē tēs kastoriadikēs skepsēs stē diaugasē tēs dēmokratikēs praktikēs." in *Ē Genesē tēs Dēmokratias kai ē Sēmerinē Krisē*, ed. Giōrgos Oikonomou, 239-255. Athēna: Eurasia, 2011.